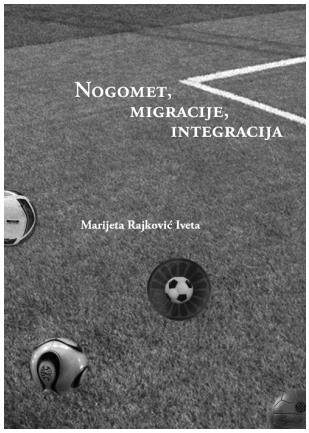
DOI 10.5673/sip.64.1.6

Marijeta Rajković Iveta

Nogomet, migracije, integracija

Zagreb: Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, FF press., 244 str.

U kakvoj su vezi nogomet, migracije, Romi, integracija i etnologija? Odgovor ćemo naći u knjizi Marijete Rajković Iveta *Nogomet, migracije, integracija*. Autorica nas uvodi u temu tako što se u Predgovoru referira na osobni i obiteljski odnos prema nogometu, što je doprinijelo njezinu pojačanom ‹uranjanju› u svijet nogometa, te najvažnije sporedne stvari na svijetu, najpopularnije na kugli zemaljskoj. Osim praćenja hrvatske nogometne lige, posebno intervjuiranja hajdukovaca, kao i praćenja europskih i svjetskih prvenstava, Marijeta Rajković Iveta je kao etnologinja punu pažnju u knjizi posvetila romskoj etničkoj zajednici koju je kroz nogomet analizirala sveobuhvatnije: od stereotipa i predrasuda koje prema njima imaju neromi preko stigme koju predugo nose, što često završava u segregaciji u mirnim vremenima i teškoj diskriminaciji, sve do genocida u ratnim vremenima. Autorica je ovo kvalitativno istraživanje provodila od 2019. do kraja 2022. godine u okviru znanstvenog projekta *Sport, diskriminacija i integracija. Sport kao medij društvene inkluzije i participacije* (Hrvatske zaklade za znanost). Ponajprije se koristila metodom polustrukturiranih intervjua, a sudionici istraživanja bili su Romi, nogometni aktivisti, navijači, treneri i nogometaši. U knjizi se analiziraju složene veze između migracija i nogometa, s posebnim fokusom na to kako taj sport doprinosi integraciji. Autorica propituje postojeće teorije integracije u kontekstu suvremenih migracijskih trendova i postmigracijskih procesa unutar profesionalnog i amaterskog nogometa. U analizu se uvode tri najpoznatija oblika integracije: asimilacija, multikulturalizam i interkulturalizam, s temeljnim pitanjem koji je model optimalan za uključivo i tolerantno društvo. U knjizi se nadalje propituje i analizira koliko nogomet kao igra i društveni fenomen pridonosi uključivanju aktera u društvo i može li biti čimbenik isključivanja, fragmentacije pa i destrukcije (post)modernih društava. Autorica ističe da nogomet i akteri povezani s tom igrom pokazuju heterogenost suvremenih društava sa svim izazovima koji se pojavljuju, poput rodne, rasne, nacionalne, klasne i drugih oblika neravnopravnosti.

Koja je uloga nogometa u integraciji Roma? Neposredni uvidi autorice u romsku zajednicu i način razmišljanja njezinih pripadnika, brojni odlasci na terenska istraživanja i komunikacija s Romima čitatelju donose vrlo živopisne, a opet teorijski i istraživački utemeljene opise i nalaze onoga što Romi smatraju važnim u odgovorima na postavljena pitanja i dileme. Romi su pogodna etnička zajednica za povezivanje migracija, nogometa i integracije s obzirom na to da su povijesno uglavnom putujuća, a manje sjedilačka populacija. Istraživanje o korelaciji nogometa, integracije i romske populacije autorica je provela u Hrvatskoj, Srbiji i Sloveniji što je, kako se u knjizi navodi, izlazak iz metodološkog nacionalizma, s čime se slažemo, uz dodatak da se to odnosi i na interpretaciju rezultata, što je autorica prezentirala vrlo nijansirano, teorijski i metodološki kvalitetno i sa smislom za detalje koji upućuju na složenost materije i društvenih procesa koji se obrađuju u knjizi. Specifičnost za Rome, kao i za druge marginalizirane zajednice, svakako je, nakon početnog ispitivanja istraživača, njihov afirmativni odnos prema onima koji žele pisati o njima, što im daje na važnosti, pa je i sama istraživačica i autorica knjige doživjela odobravanje i izrazitu prihvaćenost u svojim znanstvenoistraživačkim aktivnostima.

Što u intervjuima navode i ističu Romi u tri države nastale raspadom SFRJ-a? U intervjuima Romi ističu pluralizam svoje etničke zajednice i mnoštvo subetničkih identiteta poput Koritara, Kalderaša, Lovara, Čergara i drugih. Tu se nameće problem koegzistencije različitih kultura, npr. Roma koji žive u Hrvatskoj s onima koji su se doselili iz Srbije ili iz Bosne i Hercegovine. Sve to dekonstruira tako česte predrasude, ne samo drugih prema Romima, nego i Roma prema Romima, što je često vrlo udaljeno od zbilje, a to je podloga za izraziti etnonacionalizam i generator je nesnošljivosti, isključivosti, mržnje sve do diskriminacije, pa i genocida u ratnim zbivanjima. Dalje, Romi u intervjuima ističu višestruki značaj nogometa, od povezivanja ljudi različitih nacionalnih pripadnosti do odmaka od ovisnosti. Romi su pripadnici različitih konfesija, od katoličke i pravoslavne do islamske, što u njihovu korpusu uglavnom nije prepreka za integraciju i socijalnu interakciju. Među Romima je prisutan suodnos jezika većinske etničke zajednice i jezičnih varijeteta pojedinih romskih podskupina. Neki Romi tvrde da se Romi iz različitih krajeva svijeta međusobno razumiju, ali ima i onih koji tvrde suprotno, pa se u tim slučajevima koristi engleski kao posrednički jezik. Vrijeme je neposredno poslijeratno, stigmatizacija Roma je izrazito prisutna. U komunikacijskom imaginariju punom stereotipa i predrasuda o drugima i drugačijima obilježeni su zbog drugačije boje kože, jezika, načina života. Na jednom primjeru intervjuirani Rom pokazuje da je glavni motiv za stigmatizaciju i predrasude etnička pripadnost, a ne konfesionalna, utoliko što ga na nogometnoj utakmici vrijeđaju Bošnjaci koji su muslimanske vjeroispovijesti kao i on, ali su druge nacionalnosti. Autorica u slučaju Roma istražuje koliko igranje nogometa utječe na redovito školovanje i kasnije na zapošljavanje. Koji su odgovori? Intervjuirani iz Slovenije i Hrvatske isticali su tu vezu, dok je u Srbiji povezanost na toj razini slabija. Zanimljiva je konstatacija autorice da je većina intervjuiranih nogometaša Roma između 20 i 40 godina starosti završila

srednju školu, što potvrđuje važnost nogometa za njihovo obrazovanje i uspon na društvenoj ljestvici. Česti su slučajevi upropaštavanja karijere zbog roditeljske pohlepe i želje za što bržom zaradom. Analiza također pokazuje da što je država razvijenija, romski status je bolji, pa su tako u Sloveniji Romi uglavnom završili srednju školu, što se, kako navodi jedan intervjuirani Rom, „smatra pod normalno", dok to u Hrvatskoj, a još više u Srbiji i Makedoniji, nije slučaj. Sport je važan za međunacionalnu komunikaciju, upoznavanje drugih, što značajno smanjuje rasizam i nacionalizam, ksenofobiju i diskriminaciju.

U knjizi se nadalje komparativno analiziraju stavovi navijača Hajduka prema stranim nogometašima i drugim imigrantima s istim sociodemografskim karakteristikama. Dolazak stranih nogometaša u Hajduk povezan je s globalnim migracijskim procesima, a od devedesetih i raspada SFRJ-a s unutrašnjim migracijama koje postaju vanjske, međudržavne. Intervjuirani navijači imaju različita sociodemografska obilježja. U dobi su od 18 do 82 godine, 25 je muškaraca i 7 žena različite razine završenog obrazovanja – 20 ih je sa završenom srednjom školom, 11 s visokom, a jedan s doktoratom znanosti. Evo što doznajemo iz intervjua s navijačima Hajduka. Prije svega, Hajduk je više od nogometa. To je simbol jedne regije, a djeca se, kako kaže jedan navijač, rađaju kao Hajdukovci. To je obiteljska tradicija i naracija, pa tako Hajduk zaista „živi vječno", sve do smrti pojedinih navijača, ali tradicija se nastavlja. Ljubav i odanost navijača Hajduka graniči s fanatizmom i religijskim zanosom. Torcidaši u većini smatraju da je navijanje ipak muški posao, što pokazuje da je patrijarhalni obrazac itekako živ. To nadalje pokazuje, što je velik problem hrvatskog nogometa, visok stupanj nasilja, brutalnosti i nacionalističkih ispada, što društvo ili preciznije vlast na lokalnoj, regionalnoj i državnoj razini ne samo da ne sprečava, nego i tolerira. Posebno je indikativno da je najviše neoustaških ispada baš u Splitu, na stadionu kluba koji baštini, iako se u posljednje vrijeme time ne ponosi, izrazitu antifašističku tradiciju. Hrvatski nogomet vapi za strukturnim promjenama kako u infrastrukturi tako i u sferi kulture navijanja. No, nešto se ipak mijenja u navijačkoj populaciji. Torcida je u velikoj većini muška, dok udruga Naš Hajduk okuplja žene i djecu, a od ukupnog broja članova od oko 40.000, žena je bilo 6.100. Možda jedna navijačica pogađa bit stvari kada kaže: „Meni nije važno je li Hajduk nešto osvojio ili ne, on je za nas sve u Dalmaciji, identitet, ponos." Tu je odgovor na pitanje kako to da klub koji u ne baš jakoj ligi ne može dvadeset godina biti prvak, a navijači i dalje hrle na stadion. Prije desetak godina najveći rival Hajduka Dinamo nije imao ni približno toliko gledatelja u Ligi prvaka.

Dio navijača kritički se odnosi prema ekstremnom nacionalizmu i vrijeđanju pripadnika drugih nacija, iako je često prisutno određeno opravdanje. Problem nije toliko u tim navijačima, iako se od odgovornosti ne mogu izuzeti, nego u hrvatskoj politici, onoj vladajućoj koja tolerira sve te uzvike i neoustaški narativ, što implicira ili njihovu nemoć, no to se ne može prihvatiti kao objašnjenje s obzirom na to da je vlast nemo-

guća bez znatne količine institucionalizirane moći. Drugo objašnjenje koje se nameće polazi od pretpostavke da neki važni segmenti vlasti očito i sami pripadaju onima koji nastoje barem djelomično rehabilitirati taj genocidni režim iz hrvatske prošlosti. Navode se i primjeri upotrebe baklji uz konstataciju kako se na međunarodnoj sportskoj sceni to znatno oštrije kažnjava, što opet upućuje na etnonacionalnu dimenziju tog problema i nemiješanje onih koji bi se po definiciji svoga posla u to trebali miješati.

Jedna od tema, što je i u aktualnom vremenu značajan prijepor, odnosi se na strane nogometaše u Hajduku, posljedično i u hrvatskom nogometu u cjelini. Iako je u Hajduk stiglo dosta igrača koji nisu bili iz Dalmacije ni Hrvatske, a veći dio njih nisu bili Hrvati, to do devedesetih nije bio problem. Dio knjige u kojem se o tome govori odličan je predložak za analizu nacije, etnonacionalizma i međunacionalnih odnosa te se postavlja pitanje zašto to devedesetih godina dvadesetog stoljeća postaje važno, pa i presudno, sve do stigmatizacije i diskriminacije. Intervjuiranim navijačima nebitno je odakle je igrač došao ako daje sve za Hajduk. Problem nastaje stoga što nitko ne može uvijek dati sve. Navijači su naravno u projekciji vrlo zahtjevni i postavlja se pitanje kako se ponašaju kada ti isti nogometaši odigraju slabije na terenu. Postaju li igrači tada mete rasističkih i nacionalističkih uvreda i krivci za neuspjeh? Vjerojatno da, iako to intervjuirani ne bi baš apostrofirali. To je ono što bi S. Freud nazvao potisnuta svijest koja ekspandira ako sve ne ide kako se očekivalo. Koje bi imigrante Hrvatska trebala primiti? Ispitivanim navijačima manje je bitno odakle su, ali bi se trebali prilagoditi i ne isticati neke svoje običaje i vrijednosti. Intervjuirani su kritični prema Upravi Hajduka od koje očekuju više djelovanja u vezi s neredima navijača, posebno u pogledu upotrebe baklji i vrijeđanja na rasnoj i nacionalnoj osnovi.

U trećoj cjelini knjige problematiziraju se izazovi integracije hrvatskih trenera koji su radili u mnogim državama. Najlakše im je bilo integrirati se i živjeti u zapadnoj Europi a najteže na Bliskom i Dalekom istoku. U četvrtoj cjelini analiziraju se međunarodne migracije reprezentativaca, dobivanja građanskog i sportskog državljanstva i (ne)potrebne integracije.

Nogomet je pokazao velik potencijal u integracijskom procesu, a preko nogometa znatan dio navijača uživo je vidio osobe druge boje kože. Iako to u početku izaziva rezerviranost, s vremenom to postaje obrazac za prihvat drugih i drugačijih

Procesi integracije iznimno su složeni te ih, uz poticajne faktore, obilježavaju i brojne prepreke. Za razliku od dugotrajnog prolaska kroz obrazovni sustav, nogomet omogućuje brzo upoznavanje i zbližavanje ljudi različitih subidentitetskih obilježja. Ipak, iako je važan kao početni korak, sport ne može riješiti dublje, strukturne probleme društvene integracije – za to je potrebno mnogo više. Autoričino istraživanje i analiza pokazuje da je odnos prema nogometašima te prema migrantima različitih nacionalnih i religijskih identiteta, oblikovano širim sociopolitičkim okvirom – od makro i

mikro društvene dinamike do načina na koji mediji prezentiraju različite događaje. Većina intervjuiranih načelno prihvaća multikulturni model integracije, ali uz jasan uvjet da se doseljenici moraju prilagoditi društvu u koje dolaze.

Kao navijačkom nogometnom insajderu i posjetitelju nogometnih utakmica bilo mi je zadovoljstvo čitati ovu sadržajno odličnu i znanstveno kvalitetno napisanu knjigu, koja je aktivirala moje sjećanje na davne radijske prijenose nogometnih utakmica, na sve derbije, „veliku četvorku", kako onu u Jugoslaviji tako i ovu u Republici Hrvatskoj. Probudila su mi se sjećanja na sve pobjede i poraze, trenere, nogometaše i reportere. Autorica je na respektabilan način, koristeći suvremeni znanstveni aparat, ali i pokazujući iznimnu empatiju prema istraživanim skupinama, dubinski analizirala ovaj složeni sportski i društveni fenomen. Njezin rad pokazuje da nogomet ima i identitetsku i integracijsku naraciju i društvenu praksu, s potencijalom za konflikte, kako unutar grupe tako i s onima drugima, ali i veliki apsorpcijski potencijal za udruživanja ljudi, njihove socijalne interakcije, prelazeći i zaobilazeći nacionalne, vjerske, rodne i profesionalne razlike.

U knjizi se propituju postojeće teorije integracijskih procesa, modeli i dimenzije integracije na temelju dobivene etnografske građe (iskustva, stavova i razmišljanja različitih aktera povezanih s nogometom). Dok se većina dosadašnjih radova fokusira isključivo na integraciju imigranata u društvo primitka, ova knjiga nadilazi te okvire istražujući ulogu nogometa u integraciji punopravnih državljana, kao i društvene podjele koje „proizlaze iz trajnih društvenih i ekonomskih nejednakosti" (De Martini Ugolotti i Caudwell, 2021.: 2). Kroz odabrane studije slučaja cilj je bio istražiti i analizirati širok raspon aktera u integracijskom procesu: od marginaliziranih, diskriminiranih i istodobno pravno integriranih građana Roma preko stavova navijača o tome pod kojim bi uvjetima prihvatili strane nogometaše i druge imigrante do uvida u življena iskustva elitnih i privilegiranih migranata, visokospecijaliziranih osoba u sustavu sporta (trenera i reprezentativaca). Knjiga *Nogomet, migracije, integracija* važan je doprinos hrvatskoj etnologiji, posebno u međuodnosu etničkog/nacionalnog, migracijskog, identitetskog, integracijskog i sportskog (nogometnog) ambijenta.

Dragutin Babić
Institut za istraživanje migracija, Zagreb